

A TESTNEVELÉS TANÍTÁSÁNAK KEZDETE EGERBEN*

DR. SZABÓ BÉLA

Magyarországon a rendszeres, az iskolai oktatás rendjébe illeszkedő testgyakorlati oktatás a XIX. század második felében állandósul. Kialakulására jelentős hatást gyakoroltak az Európában már korábban létrejött nevelési és testgyakorlati irányzatok. Oktatásunk számára forrást jelentett a megvalósított módszer és a gyakorlati anyag.

A testgyakorlás fontosságának megítélésében jelentős változást hozott a felvilágosodás eszméinek elterjedése. Hatást gyakorolt az oktatási rendszerünk reformálására, a sokoldalú nevelés igényeinek felkeltésére, a szakirodalom kialakulására, az iskolai testgyakorlás bevezetésére.

A nevelésügy problémáinak megoldására törekvő 1777-es Ratio Educationis testileg friss és erős, lelkileg tanult és sokoldalúan művelt polgárrá kívánja képezni az ifjúságot. Arról nem rendelkezik, hogy a testgyakorlást tantárgyként tanítsák. Mégis jelentős, mert — ha elméleti eredménnyel is —, de hivatalosan megnyitja az iskolák kapuit az eddig mellőzött testnevelés számára.

Az 1791-es országgyűlés tanulmányi bizottsága ismét foglalkozik a testgyakorlás ügyével. Mint a katonaságra felkészítés eszközt, a törvény erejével akarják elrendelni az iskolai oktatását. 1825-ben „a testi nevelést továbbra is a szülői házra” [1] bízzák.

A polgárság megváltozott nevelési igényeit tükrözik a reformkori oktatási törvényjavaslatok és iskolatervezetek. Szerzőik az országos méretekben kibontakoztatott reformmozgalom nemzeti törekvéseit a tantervekben, tanulmányi anyagokban érvényesítik. [2] Valamennyi az oktatás tárgyai közé sorolja a testgyakorlást.

Az 1840-es években Egerben működő oktatási intézmények közül a tanítóképző és a gimnázium oktatásában tapasztalható törekvés a testgyakorlás bevezetésére.

Testgyakorlás a tanítóképzőben

A tanítóképző 1828. november 11-én áll a magyar oktatás szolgálatába. A felvételizőktől gimnáziumi (1854-től algimnáziumi, alreáliskolai) előképzettséget követeltek. Megvizsgálták beszédképességüket és testi alkalmasságukat. Az utóbbira nagy gondot fordítva — kezdetben latinul, [3] az 1844/45-ös tanévtől

---

* Az MPT—MTA Pedagógiai Bizottsága Neveléstörténeti Albizottság, 1980. november 10—11-i ülésén elhangzott előadás.

magyarul [4] — még az Információkban is megjelölték; erős, rendes, izmos. Az iskola nevezetessé vált a magyar nyelvű és haladó szellemű oktatásáról. A szellemi képzésen kívül a testi képzést is fontosnak tartották. Bár hivatalos rendelkezés nem írta elő a testgyakorlati foglalkozás tartását, a leendő „falusi iskolamester”-ek mégis megfelelő ismereteket kaptak a testi nevelésről. A „Nevelés tudománya” óráin „a testi erők éppentartásáról” [5] tanultak az 1831—32-es tanévben.

A reformkor oktatási törekvéseinek hatására az 1843—44-es tanév anyagában már mesterséges és természetes testgyakorlatok szolgálnak a testi erők tökéletesítésére. [6] Az elméletben tanultakat a gyakorlatban is kipróbálják, alkalmasszerűen tornásznak. [7]

A gimnázium vezetőinek kezdeményezésére 1856-ban létrehozott testgyakorló intézet felkínálta a rendszeres testgyakorlás lehetőségét a tanítóképző ifjúsága számára is. Erről tanúskodik BERNETT FERENC polgármester „Az Egri praeparandia Intézet”-hez intézett levele, amelyben kéri az igazgatót, hogy „üdvös eredményűnek ösmert testgyakorlati tudományoknak megtanulására a praeparandiai Ifjúságot erélyesen” [8] buzdítsa.

A kezdeményezést nem támogatták. Erre enged következtetni az a tény, hogy Eger összes tanintézménye részére alakított tornaiskolát a gimnázium saját hatáskörébe vonja, és csak a növendékei gyakoroltatására használja.

A tanítóképzőben csak az 1872/73-as tanévben [9] kezdődik el a rendszeres tornatanítás.

Testneveléstanítás a gimnáziumban

A testnevelés bevezetésével próbálkozó hazai iskolák közül az egri gimnázium a megvalósítással büszkélkedhet. „Akkor is nyújtott már növendékeinek alkalmat a tornázásra, mikor a hazai középiskolák legtöbbje csak nevérol ismerte azt.” [10]

A humán műveltséget nyújtó gimnázium *1856-ban a testnevelést is bekapcsolja a tantárgyak sorába.*

Az egri gimnázium tanári kara a rájuk bízott tanulók zavartalan tanítása, nevelése érdekében mindig hűen követte és betartotta az érvényben levő tanulmányi rendeleteket és szabályzatokat. Minden alkalmat és lehetőséget felhasználtak arra, hogy tanítványaikat hasznosabb ismeretekhez jutassák és modern képzésben részesítsék.

Hazánk első tanügyi kódexe, az 1777. évi Ratio Educationis — az 1806-os módosításokkal — 1849-ig maradt érvényben.

Az 1840-es években készült iskolatervek és az oktatási törvénytervezet egy jobb, korszerűbb tanítás lehetőségét tárja fel az iskolák előtt. A megvalósítás biztosítását hazánk függetlenségében látják az egri gimnázium tanárai. 1849-ben örömmel fogadják Buda visszafoglalásának híret. Elérkezettnek látják az időt, „hogy a volt lélekölő iskolai rendszer nyugét valahára lerázandván oly szellemben vezethessük a hon leendő támaszait, amint az virulásnak indult nemzetiségünk igényei, s mikeblünk sugalmi kívánják” [11] — írja SZVORÉNYI JÓZSEF igazgató.

Ősszel már a bécsi közoktatásügyi minisztériumtól kapják az utasítást. 1850. október 20-án a ránk kényszerített Entwurf rendelkezése ügyében kikül-

dött „Miniszter Biztos” Szvorényira bízva „az egri 6 osztályú Gimnasium 4 osztályú Kisgimnasiummá átalakítását” [12] és az új rendeletek betartatását.

Az 1855/56-os tanévben a fejlődés oly fokára jutott a gimnázium, hogy a tanterv követelményeinek megfelelt. A hittan, latin nyelv, magyar nyelv, német nyelv, földrajz, mennyiségtan — rendszeres tantárgyakon kívül a francia, szépirás, rajz, ének és *testgyakorlás* rendkívüli tantárgyakat is tanítottak. Annak ellenére, hogy az Entwurf 21. paragrafusa a nem kötelező tárgyakról így rendelkezik: „A gimnázium egyik-másik osztályára valamikor később kötelezőkké lehet majd nyilvánítani.” [13]

Pedellus, kurátor — tornatanító

A XIX. század közepéig hátrányos helyzetben voltak a gimnázium növendékei a játék- és mozgásigény kielégítése területén. Ismeretlen volt előttük a rendszeres, az irányított testgyakorlás. [14]

A balesetek elkerülése végett iskolai rendeletekkel szabályozták a játékok körét, melyek erősen korlátozták a tanulók életkori sajátosságából adódó egyik legjelentősebb életemük kibontakoztatását, a mozgásos cselekvést, a játékot. „Tilos télen a patakon a csúszkálás, a domboldalakon a szánkózás, mert kezük, lábuk épségét veszélyeztetik.” [15] Csak meghatározott napokon és tanári engedéllyel mehettek fürdeni a nyilvános fürdőbe. Ilyenkor — a hagyományok szerint — a *pedellus* és a *kurátor* ügyelt rájuk. Ők töltötték be az ügyelők, a rendfenntartók szerepét. [16]

A tanítás gyakorlatában egyre jobban és több esetben vetődik fel annak igénye, hogy szükség van egy olyan képzett személyre, pedagógusra, aki segíti, vezeti, irányítja a tanulók játékát.

JUHÁSZ NORBERT, a gimnázium igazgatója a tanári karral nemcsak azon fáradozott, hogy a tanulók szellemi fejlődésére szükséges alkalmakat és eszközöket megszerezze. Gondoskodtak arról is, hogy a testi erejük és ügyességük fejlesztésének alkalmaitól se legyenek elzárva. [17]

Juhász már 1854-ben megszerezte annak engedélyezését, hogy amint alkalmas tanítóra talál, a testgyakorlást is felveheti a tantárgyai közé. Két esztendeig hiába járt tornatanító után. Külföldit nem akart alkalmazni, „magyar ember pedig akkori időben nem adta rá a fejét a tornamesterségre.” [18]

A személyi probléma 1856. április hónapban megoldódott. BURAKY FERENC Gyöngyösről Egerbe telepedett *táncmester* [19] vállalkozott a gimnasztikai tanintézet felállítására. „Kijelentette a gimnázium igazgatósága előtt, hogy a testgyakorló intézethez szükséges felszerelést a megfelelő helyen rendelkezésére bocsájtja, ha a gimnáziumi ifjúságot felszólítják, hogy mérsékelt díj ellenében hajlandó legyen tanulni.” [20]

Az igazgató megfelelőnek találta Burakyt arra, hogy a tanulókat aggodalom nélkül rábízassa. Kezkeskedett arról, hogy „250 pengőforint tanítási díj” [21]-ban részesüljön. Ezen kívül minden lehetséges támogatást megadott az intézet létrehozásához. A beruházásban „a legmagasabb hatóságok a városban, nevezetesen a méltóságos megyei főispán, K. Thibolt úr és a szolgálatkész városi polgármester, H. Fr. Bernett kellőképpen pártfogolták” [22] Juhász kezdeményezéseit.

A tanulók részvétele a testnevelési foglalkozásokon

A testgyakorlás bevezetése idején gondot okozott a gimnázium vezetőinek, hogy az egészen új tantárgyat hogyan fogadja majd Eger lakossága. Mivel a testgyakorlás oktatását még nem tették kötelezővé, attól tartottak, hogy az ingyenes részvétel ellenére is kevés tanuló jár majd a foglalkozásokra. Ha csak az iskola támogatja az ügyet, előfordulhat, hogy „hiába való ruharontó játéknak” [23] tekintik. Ezért az igazgató a város vezetőihez fordult, hogy — a magistrátus tekintélyét felhasználva — segítsenek a szülők megnyerésében. [24] Miután meggyőződött arról, hogy támogatókra talált, tájékoztatta a várost a testgyakorló intézet felállításáról. [25]

Thibolt megyei főispán és Bernett polgármester sokat segítettek abban, hogy minél több szülőt világosítsanak fel a gimnáziumi tanulók javát szolgáló hasznos intézményről. „Harminc szülőnek vették ígéretét, hogy fiait tornázásra taníttatja.” [26] Közös fáradozásuk eredményeként „a szülők újjongásának kíséretében 50—50 fiú azonnal kérte a testgyakorlásra való felvételét.” [27]

A testneveléstanítás tárgyi feltételeinek megteremtése Testgyakorló intézet

A foglalkozás nélkülözhetetlen feltétele a testgyakorló intézet, ahol a gyakorlásra szolgáló eszközöket és felszereléseket rendeltetésüknek megfelelően használhatták. A *gyakorlás helyének* elnevezése a történeti alakulás folyamán változott. Az egri gimnázium 1856-ban latinul írt jegyzőkönyve [28] és a megyei főispán német nyelvű levele [29] *gymnastikai intézetről*, *gymnastikáról* tesz említést. 1867-ben már *testgyakorda* [30] elnevezéssel találkozunk. Az NTE által irányított német tornarendszer elterjedésének hatása érezhető, amikor nyári *tornaudvar*, [31] *tornaiskola* [32] jelöli a tárgyalt fogalmat.

A gimnázium egyedül nem tudta vállalni a gimnasztika létrehozásának költségeit. A főispán és a polgármester az ezzel járó kiadások fedezésében is segítik Juhász igazgatót. [33]

THIBOLT főispán a német városok példáit követi a gimnasztikai intézet felhasználásában. Buraky Ferenc működésének és az intézet felállításának engedélyezésével *az a szándéka, hogy a gimnázium, az elemi iskolák és a tanítóképző tanulói részére a város biztosítsa a testgyakorlati oktatást*, mert „ez a tanítás minden vonatkozásban közhasznúnak és az ifjúság testi fejlődésének elősegítőjeként tekinthető.” [34] A várossal közösen biztosítanak az intézet költségeit. Működésének irányítását és ellenőrzését pedig az iskolai igazgatók feladatának tekintik.

A megvalósítással járó problémák megoldásában — az iskolák között — a kezdeményező gimnázium magára maradt. Igaz, hogy a legszükségesebb testgyakorló eszközök beszerzésében a megye és a város vezetői anyagi támogatást ígértek, de az intézet további fenntartásáról maguknak kellett gondoskodni. Abban állapodtak meg, hogy a gimnáziumi tanulók beiratási díjának egyharmadát [35] a felszerelések karbantartására, felújítására és a testgyakorlást vezető fizetésére fordítják.

A körülmények alakulása JUHÁSZ igazgató elképzeléseit valósítja meg. Egy olyan testgyakorló intézet beindítását tette lehetővé, amely később a

gimnázium tulajdona lett, és a saját tanulóinak foglalkoztatása az iskolai élet szerves részévé vált.

Juhász a gimnázium szomszédságában levő Rózsa utca egyik leégett ház telkét rendeztette be testgyakorlásra 1856-ban. Az intézet hat esztendőn át negyven forint évi bért fizetett. A bérlet 1861. végéig szólt. Új gymnastika berendezése nagy költséggel járt volna. Alkalmasabb helyet nem lehetett találni, ezért az igazgató „700 forinton — 705 négyzetméterért akkor azon a helyen szokatlan nagy áron — megvette a telket, mint testgyakorló intézeti helyiséget” [36] a gimnázium területéhez csatoltatta.

A gyakorlóléhelyet 1856. júniusában kezdték berendezni a legszükségesebb felszerelésekkel.

Foglalkozás a gymnasztikaórán

1856 májusában elkezdődött a rendszeres testgyakorlati oktatás „Buraky Ferenc a gymnastika melléktanára” [37] vezetésével. Már „hetven” [38] alsóbb és felsőbb osztályos tanuló jelent meg az órán. Júliusban minden várakozást felülmúló eredmények születtek. [39]

Művészies ugrást; az állványos szerkezetre felfüggesztett köteleken, rúdon és kötélletrán mászást, függeszkedést, hintázást; a lengőgerendán egyensúlyozást és voltigirozást gyakoroltatták a tanulókkal. [40]

A XIX. század derekán hazánkban működő testgyakorlati oktatók kellő tapasztalatok hiányában a legközelebb fekvő Németország testnevelési viszonyairól vettek példát. Tanítási módjuk, a használt tornaszerek, a tantervek által meghatározott oktatási anyag Jahn által kifejlesztett tornára jellemző.

A német tornarendszer szellemében végezték feladatukat az egri főgimnáziumban tevékenykedő testnevelők is. Buraky a tanulók foglalkoztatása közben egyedül képtelen volt az egyszerre több szerez gyakorlatozókra felügyelni. A kisebbek segítségét az ügyesebb és arra alkalmas felsőbb osztályos növendékekre bízta. Azok egymással versengve szorgoskodtak, hogy a mester „segédoktatói” lehessenek. [41]

Az iskolai tanítás fegyelmezett légköréből kiszabadult, eleven, mozgékony gyerekek fékentartása és a balesetek elkerülése miatt szükséges volt a tanítási és nevelési módszerekben járatlan testgyakorlati oktató támogatása. Juhász igazgató felkérte az osztályok vezetőit, hogy egymást váltva vegyenek részt a gyakorlásban. [42] Kezdetől fogva minden órán jelen volt valamelyik tanár. Felügyeltek a rendre, amíg a nagy létszámú csoport oktatása lekötötte a mestert. [43] Ez addig maradt szokásban, amíg tantestületen kívüli személy tanította a testnevelést. Szükségét indokolta az is, hogy mindig akadt néhány fegyelmezetlen, a rendszeres foglalkozásból kimaradást kísérő tanuló.

A német tornafoglalkozás hagyományait követve a tanítás befejezésekor tornavizsgát rendeztek a gimnázium tanulói. 1856. július 28-án ünnepélyes külsőségek között mutatták be a tanítási évben tanultakat. Az első vizsgán a megyei főispán és a városi előkelőségek is megjelentek. [44] Az ugrás, mászás, egyensúlyozás, voltigirozás bemutatása nagy sikert aratott.

A gimnázium igazgatójának és tanárainak szemlélete a testnevelésről

A tanári testület örömmel fogadta a testgyakorló foglalkozás bevezetését. Régi kívánságuk teljesült, amikor elkezdődött a tanulóifjúság fizikai erejének fejlesztése és edzése. [45]

Az új tantárgy tanítása már egy évtizedes, sok sikerben bővelkedő múltra tekinthetett vissza, amikor más iskolák részére is kötelezővé teszik bevezetését. Egyetértéssel fogadják a tanárok Eötvös József miniszter nyilatkozatát: „Örök igazság, hogy élelem csak ép testben lakik, különösen az újabb társadalmi viszonyoknál fogva föltétlenül szükséges, miszerint az iskolákban a test épségeinek fönntartására, a testi erő edzésére szinte kiváló figyelem fordítassék.” [46]

Juhász által megalapozott testnevelés további fejlesztését támogatja SZVORENYI JÓZSEF igazgató. Működése során biztosította tanulóinak állandó testgyakorlását. A legelső között építettett és szereltetett fel tornatermet, hogy a tornázás télen se szüneteljen.

A testnevelés fontosságát és szükségességét irodalmi munkássága során is hangsúlyozta.

Helytelennek tartja, ha a rendszeres iskolai testgyakorlást csak azért végzik, hogy „a testi erő mentől nagyobb súlyokat emelni s a törzs és a tagok hajlékonysága a gépeken mennél szokatlanabb kifizüléseket s ficamításokat végrehajtani képesítsék”. [47] A szabadgyakorlatok felhasználásával úgy kell fejleszteni a testet, hogy az erős, rugalmas és cselekvőképes legyen.

Képző és nevelő hasznáról így vélekedik: „*be kell látnunk, hogy a rendszeres beiskolázó tornázás s a többi testszabályozó mozgás, a lovagias bátorság, az egyéni akaraterő és férfias jellem kifejlését minden oktatásnál inkább támogatja.*” [48]

Arról győződhetünk meg, hogy az egi gimnázium mindig gondoskodott a tanulók harmonikus neveléséről. Egyaránt biztosította a szellemi és testi képzést. A testnevelési órákat nem külön, sajátos céllal iktatták az iskola órarendjébe. „Mint összeható részek működnek abban a nagy nevelői egységben, amelyet az egész iskolai tanterv szolgál.” [49]

Fontos tanulmánynak, [50] a középiskolai nevelés hasznos eszközének [51] ismerik el a testnevelést. Véleményük szerint ez a tantárgy csak addig és oly mértékben tekinthető „nevelésnek”, míg a tanulók képességeinek egészséges és arányos fejlesztésére, a fiatal test növekedésének, erősödésének biztosítására, az életerő gyarapítására és a gyermek kedélyvilágának kialakulására törekszik.

Teljes erővel támogatnak minden olyan irányzatot és törekvést, mely az egészséghez, erőhöz, ügyességhez segíti hozzá a felnövekedést, de visszautasítanak minden olyan megnyilvánulást, mely a testgyakorlás címén... veszélyezteteti a tanuló „szellemi értékekben való gyarapodását, megingatni igyekszik... a fegyelem, engedelmesség, lemondás erényét és tévesen állítja eléje az emberi értékek sorrendjét.” [52]

Az igazgató a tanári testület minden egyes tagjával vállvetve dolgozott a tanulók erkölcsi és testi nevelése érdekében, a testnevelési órákon, a tanítási óra szüneteiben és az intézet falain kívül.

A kitűzött célt: „a tanuló ifjúság testi erejének és ügyességének összhangzatos fejlesztését, nemkülönb a fegyelmezett derék magatartásra szoktatást és nevelést nemcsak hogy elérik, hanem e tekintetben példás eredményt mutatnak fel.” [53]

JEGYZETEK

1. Kornis Gyula 1927: A magyar művelődés eszményei, 1777—1848. II. kötet, pp. 31
2. i. m. pp. 32.
3. Egri Érseki Levéltár, Egri Érsek Róm. Kat. Tanítóképző iratai. 2691
4. i. m.
5. i. m.
6. i. m.
7. A Ciszterci Rend Egri Szt. Bernát Gimnáziumának Évkönyve 1894/95. pp. 130.
8. EEL 3121/1855-ös irata.
9. Benkóczy Emil, 1928: Pyrker első magyar tanítóképzője.
10. Ciszterci Értesítő 1882/83. pp. 29.
11. Kornis Gy.: 1927. i. m. pp. 623.
12. Heves megyei Levéltár (HmL) Egri Ciszterci Rend Gimnáziumának iratai. Tanácskozmányi tanszerveleti jegyzőkönyvek (jvk.) VIII—53/180. 1850. okt. 20. pp. 9.
13. Ciszterci Értesítő 1894/95. pp. 130.
14. i. m. pp. 150.
15. i. m. 1913/14. pp. 110.
16. i. m. pp. 108—109.
17. HmL. jkv. VIII—53/110. 1856. május 2. pp. 1.
18. Ciszterci Értesítő, 1913/14. pp. 130.
19. HmL. Igazgatói naplók (Ig. n.) VIII—53/195. 1856. június 9. pp. 17.
20. HmL. jkv. VIII—53/110. 1856. május 2. pp. 1.
21. Ciszterci Értesítő, 1856. pp. XVI.
22. HmL. Ig. n. VIII—53/195. 1856. jún. 9. pp. 17.
23. Ciszterci Értesítő 1894/95. pp. 131.
24. HmL. Jkv. VIII—53/110. 1856. május 2. pp. 1—2.
25. i. m.
26. Ciszterci Értesítő 1901/02. pp. 47.
27. HmL. Jkv. VIII—53/110. 1856. május 2. pp. 1—2.
28. HmL. Jkv. VIII—53/111. 1856. május 2. pp. 2.
29. ÉL 3121. sz. 1856. június 12. pp. 1.
30. HmL. Jkv. VIII—53/114. 1867. május 31. pp. 2.
31. i. m. VIII—53/125. 1889. május 19. pp. 4.
32. i. m. VIII—53/126. 1891. március 8. pp. 4.
33. HmL. Ig. n. VIII—53/195. 1856. június 9. pp. 17.
34. EEL 2691/1856.
35. HmL. Jkv. VIII—53/113. 1861. október 26—28. pp. 3.
36. Ciszterci Értesítő 1895/96. pp. 37.
37. i. m. 1855/56. pp. 35.
38. i. m. 1894/95. pp. 131.
39. HmL. Jkv. VIII—53/110. 1856. július 10. pp. 10.
40. HmL. Ig. n. VIII—53/195. 1857. szept. 10. pp. 14.
41. HmL. Jkv. VIII—53/110. 1858. május 6. pp. 9.
42. i. m. VIII—53/112. 1860. május 3. pp. 5.
43. i. m. VIII—53/111. 1856. november 9. pp. 9—10.
44. HmL. Ig. n. VIII—53/195. 1856. június 9. pp. 17.
45. HmL. Jkv. VIII—53/111. 1856. május 2. pp. 1.
46. HmL. Fhr. VIII—53/158. 1867. október 8. pp. 2.
47. Szvorényi József, 1890: Gyakorlati tanácsok a házi és nyilvános nevelés körében. pp. 351.
48. i. m. pp. 353.
49. Ciszterci Értesítő 1933/34. pp. 80.
50. HmL. Jkv. VIII—53/117. 1873. március 31. pp. 7.
51. HmL. Jkv. VIII—53/117. 1872. november 15. pp. 4.
52. Ciszterci Értesítő 1937/38. pp. 47.
53. HmL. Jkv. VIII—53/130. június 8. pp. 3.